

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 KOVO 7 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 44 (10)

Lietuvos tūkstantmetis – per savo gentį

Maironio sode nuo pavėsinės nutjšo pavasario pranašai – varvekliai. Tikri ornamentai – labai grafiški, dar tokių nebuvau mačiusi. Kaip smagu, nu gyvenus pusamžį, pasijusti vaiku – vis dar ką nors naujo pamatyti, suprasti, patirti. Vaikystėje, teškenant nuo stogų vandens srovelėms, trakšint lūžinėjantiems varvekliais, būdavo smagu juos laižyti kaip kokį skanėstą. Ak, Dievulėliau, juk tai dar vis mano gyvenimas – pavasarėjant čiulpti varveklus, atmintyje braidžiojant vandens pilnais guminukais, kai nuo kalno atiteka per kiemą kliokantys polaidžio upeliai... Tiesiog pradingti savo laimingoje vaikystėje, kai niekada – už jokias eibes – negaudavau nuo tėvų lupti. Mama, mus augindama, sugebėdavo net balso nepakelti. Šiuo laiku man visai nesuprantama tokia kantrybė bei ramybė, beveik nematau analogiškų vaikų ir motinų santykių.

Vaikystė po motinos orumu. Taip, ne po švelnumu, ne meilumu – tokiems dalykams ji kartais ir laiko neturėdavo. Orumas – pats tinkamiausias žodis – nerėkauti, nesikarčiuoti, neimanuoti, nevirškauti anksti likus našle, vaikus priimti kaip savarankiškus žmones, duoti jiems daug laisvės, pasitikėti... Be abejo, visa tai supratau vėliau.

Minime Lietuvos vardo tūkstantmetį, neriname giliai į praeitį, vartome istorijos puslapius. Bet man Tūkstantmetis – tai pirmiausia mano senelių, tėvų gyvenimo laikas, kurį bent kiek pažįstu. Deja, ilgos, tolimos savo genties genealogijos neištyrinėjau, tačiau man gana jausti kokius du šimtus metų, jausti savyje pulsuojant genties kraują ir taip suvokti savo Tūkstantmetį. Kartais užsisvajoję nutolstame į ūkanas, smalsiai po jas klaidžiojame, į nieką skaudžiai neatsitrenkdami, tačiau ne-

įvertiname tų brangių ir svarbių dalykų, iš kurių atėjome patys ir kurie nėra labai tolimi...

Šiomet kaip tik gera proga rinktis senuose, dar išlikuose senelių ar tėvų soduose, suburti artimus ir tolimus giminaičius, pagerbti visus seneliausius gentainius, kantriai išklausti jų pasakojimų, užrašyti, nufotografuoti, saugoti. Ir taip kiekviena šeima galėtų dalyvauti Lietuvos vardo jubiliejinėje šventėje, kuri jiems nekainuotų jokių milijonų, o atvirksčiai – sukrautų dvasinio artumo turtus, atnaujintų artimųjų pažintis, suteiktų tikrumo ir ramybės, padėtų susivokti kartų grandinėje, savo giminės istorijoje. Labai dažnai suglumstu, kai simpatiški ir net išsilavinę jauni žmonės, paklausti apie savo senelius, kartais net garsius, trauko pečiais, sakydami, jog apie tai gal geriau žino jų tėvai. Labai gerai, jog šįmet, jubiliejiniais metais, pasikartosime Tėvynės istoriją, prisiminsime kunigaikščius, menininkus, raštininkus. Tačiau būtų prasminga senuose soduose bei sodybose pasodinti ir auginti kiekvienos giminės genealoginį medį kaip praeities, dabarties ir ateities pamatą bei simbolį, įprasminti Lietuvos vardo tūkstantmetį per savo gentį.

Kodėl apie tai ėmiau mąstyti, klampodama po sniegą Maironio sode, žiūrėdama į skaidrius varveklių ornamentus? Gal todėl, kad prieš mane šį sodą išvaikščiojo pulkai varnų. Jų takai – lyg sudėtingi geležinkeliai, lyg kryžkelės, kurių raizgalynėse nepajėgiame susivokti. Prisiminiau, jog varnos protingos ir gyvena kelis šimtus metų, jų painūs varnatakliai Poeto valdose yra tarytum kokie paslaptingi ženklai. Ak, juk mūsų sodo varnos memorialinės, pažįstamos su tolimais klasikais...

Aldonos Ruseckaitės tekstas ir nuotraukos

Kitame numeryje:

- Jurgis Buitkus. Novelė.
- Ieva Šadzevičienė. Grafikės iš tolimos Lietuvos.
- Kazys Almenas. Pilietinis projektas.

Redaguoja **Aldona Žemaitytė** aldaze@gmail.com
Maketuoja **Jonas Kuprys**

Šio šeštadienio *Kultūros* turinys

- 1-as psl. **Aldona Ruseckaitė**. Lietuvos tūkstantmetis – per savo gentį.
- 2-as psl. **Julius Keleras**. Eilėraščiai.
- 3-as psl. **Renata Šerelytė**. Pasaulis vaikų balsais.
- 4-as psl. **Vytautas Volertas**. Dvi Kazio Bradūno lygiagretės.
- 5-as psl. **Dalia Cidzikaitė**. Gavelio romano vertimą pasitinkant.
- 6-as psl. **Stasys Goštautas**. Lietuvių seminaro kambarys...
- 7-as psl. **Bruno Markaitis**. Kūrybos ir kūrėjo ženklai.
Kazys Bradūnas. Kultūros kongreso dienosė.
- 8-as psl. **Nijolė Janulaitienė, Bronius Puzinavičius**. Lipka tatarlar (1).

JULIUS KELERAS

EILĖRAŠČIAI

Julius Keleras (g.1961) – lietuvių poetas, fotografas, Lietuvos Rašytojų sąjungos narys, Lietuvos fotomenininkų sąjungos narys. 1989 m. priimtas į Illinois valstybinį universitetą Čikagoje, JAV, kur jam 1992 m. buvo suteiktas laisvųjų menų magistro laipsnis. Dirbo Niujorke Tėvų Pranciškonų leisto savaitraščio „Darbininkas“ vyr. redaktoriumi (1995–2001). Eilėraščiai išversti į rusų, slovaku, vengrų, bulgarų, anglų, švedų, lenkų, latvių, gruzinų, čekų, kalbas. Yra išleidęs penkias poezijos knygas, dalyvavo tarptautiniuose poezijos festivaliuose. J. Kelero pjesė „A-B“ antrajame Nacionalinės dramaturgijos festivalyje „Versmė“ buvo pripažinta viena geriausių. 1995 m. poetui skirta Lietuvių rašytojų draugijos (Niujorkas, JAV) premija už geriausių metų knygą.

Vlado Bražiūno nuotr.

raudona atminties lemputė

miego šaly tau neteks
skaičiuoti avelių, jos
virtinėmis kris tau į lovą

tačiau nesidžiauk –
jų vilnos netiks pirštinėms –
šaltos ir permatomos kaip rūkas

miego šaly sapnai bus pigesni
už šešėlius, tarkim, vienas
drugelio šešėlis tekainuos tris sapnus

miego šaly, nenustebk, miegos
visi tavo broliai, pamotės ir našlaitės,
mėlynbarzdžiai, kalifai, našlaitės ir auklės

tačiau, kai norėsi juoktis, turėsi pakelti ranką –
kitaip virš spalvotų jų čiuzinių
neužsidegs raudona atminties lemputė

apšviestam sniege

žodžiai ateina iš niekur: jie tolsta,
artėja, tirštėja, plakas vienas
į kitą, peržengia leidžiamas paraštes,
krinta, nuslysta – užmiršti, nuskandinti
akso minio, nebesančio rūbo klostėje

kartais jie nebesaugo kits kito, gerias
vienas į kitą, karvelių snapais liečia
svetimą vandenį, o jį stebi krantinių betonai
ir neprivatus privataus uosto mėnulis,
niekuomet nesusietas su jokiom laikinom valiutom

jie saugo viens kitą kaip du miške pamesti
pasakos broliai, kaip termometras gyvsidabrį –
nuogom, beginklėm stiklo rankom, pavydžiai
kaip korsetas ištekančios karalaitės juosmenį,
nedrąsiai kaip grafuotas popierius pirmąją meilės datą

žodžiai, žindomi kūdikiai, mus žindantys,
žindomi, neužmaskuoti, naivūs, trapūs ir
neįveikiami tarytum maitinančios krūties
spenelis, atsimušantis temstančio miesto
čerpėse, stalinės lemos apšviestam sniege

žuvėdrai

prasilenk su manim, kad tave nuskalautų banga –
ten, kur skendo tas angelas, kriauklę panirusiam
kėlė tartum bučinį miegančiam vaikui, atsargų
ir lėtą, šaka vandeny sublizgėjus žaliai
iš šešėlio tartum atsigėrė ir spindėjo toliau,
kol drugelio sparnai ten nuo kranto ūmai
pasikėlė kaip sudžiūvę vainiklapiai,
permerkti saulės šviesos, kaip karoliai
iš smėlio – kaip žadėta ir vėlei
pavirtę į smėlį

vidurvasaris, du berniukai

rūbai, tušti vaiko rūbai,
plakantys orą, raudantys ore,
išdegęs atminties fakelas,
anos eros šukuosenos, 1977,
lesantis tavo strazdanas
atminties strazdas

laikas, likęs plaukuos, fotografijose –
motinos žvilgsnis, durys, įleidžiančios
išskalbtus rūbus, gražinančios šviesą ir orą,
atsilaupe dažai, gonkelio kampe
pusiau perlaužta žvakė,
tuščia, laukianti ryto virtuvė

laikas, likęs plaukuos, hipių eros
pusiaudieniai, Ukmergė, bitlai, plokštelės,
prieblandoj dar netylinti „Singer“,
dar nemirusios spintos, pilnos gyvų judančių
rūbų, rankų, dar liečiančių rankenas

drobe uždengtos lovos, Marija ir
Jėzus ant sienos kaip pusbroliai,
dar dėdės ir tetos, dar sodas,
dar sūpuoklės, dar serbentai,
dar oras, pilnas gyvybės,

atsigrėžk – upės tėkmė kelia
į kitą krantą, į salą ir fakelas
ima švytėti –
kas tie du berniukai,
brendantys per Šventąją, broli

tarsi niekas nesaugotų

tarsi niekas nesaugotų –
keičia gatvių vardus,
kalbėti ima daiktais,
kurie, dar negimę, jau mirė

žemėlapiuos atsiranda duobių,
atminties topografijose
nebežymimos dykynės ir, aišku,
dangus

popierius nebedega,
stiklas nedūžta,
prasmę praranda
atspindžiai (jie tampa matiniais)

atminties kanalais žuvys
plaukia aukštyn,
ne, ne visai taip –
pilvais aukštyn

tuneliuos grūdas šešėliai
(kažkada akimirksnį
laikę rankose
Šventojo Gralio taurę)

ir tuomet kažkoks
miegantis klajoklių vaikas
kažkokiam tvankiam
aerouosto laukiamajame

sušnabžda per sapną:
ar verta,
ar verta
taip gyventi

Pasaulis vaikų balsais

RENATA ŠERELYTĖ

2008 m. Nacionalinės premijos laureatė Vanda Juknaitė – viena iš nedaugelio lietuvių rašytojų, kuriai itin svarbus kūrinio autentiškumas: ne istorinis-dokumentinis ar pagrįstas sparčiai sensančiomis kasdienos aktualijomis, bet egzistencinis, neatplėšiamas nuo gyvenimo šerdies, kur personažas egzistuoja ne kaip rašytojo vaizduotės produktas, o veikia kaip literatūrinei tikrovei adaptuotas realus, gyvenimiškas veikėjas. V. Juknaitė nepaprastai svarbu visa, kas *tikra*. O kadangi *tikrų* dalykų šiame iškreiptų metaforų pasaulyje ne tiek jau daug, galbūt nereikėtų kaltinti rašytojos, kad ji mažai rašo. Užtat V. Juknaitės knygos tikrai skiriasi nuo, anot jos pačios, „meistriško rašymo apie nieką“.

Sužinojusi, kad jai skirta Nacionalinė premija, Vanda nepuolė į euforiją. Tik paskui, kai pasipylė sveikinimai (net muzikiniai!) telefonu, rašytoja prisipažino, kad tada ir ji ėmė „pamažu džiaugtis“. Galbūt todėl, kad premija skirta ne tik už meistriską rašymą, bet ir už literatūros lauko išplėtimo ribas, subtilių literatūros sąlytį su svarbiausiomis egzistencinėmis vertybėmis. Pagaliau – su paprasto, mažo, neapsaugoto žmogaus (kuriuo dažniausiai būna vaikas) gyvenimo realybe. Tą realybę Vanda gali pagrįsti ne tik rašymu ir kalbėjimu, bet ir savo patirtimi. Knyga „Išsiduosi. Balsu“, išleista 2002 m., atskleidžia visuomenės atstumtų gatvės vaikų pasaulį (Vanda su kitais entuziastais buvo surengusi vasaros stovyklą gatvės vaikams).

Ne išimtis ir naujausioji Vandos knyga „Tariamasis iš tamsos“ (man simboliškas atrodo *Balso* įvaizdis – žmogaus identitetas, kuris gali ir kurti, ir griauti, ir liudyti, ir išduoti). Taupi, tiksli, trykštanti gyvu, skaudžiu, grynu, ne pseudofilosofiniu ir ne „meistriškai“ išgalvotu egzistencializmu. Šiai knygai negalima taikyti šabloniško literatūros kritiko vertinimo. Ir tai natūralu, nes autorės pokalbiai su ypatingo likimo vaikais neapibrėžiamai literatūrologinėmis sąvokomis, neanalizuojami siužeto, pasakotojo, psichologinio personažų traktavimo, kompozicijos, teksto segmentų atžvilgiu. Tai galbūt netgi ne literatūra, tai daugiau nei literatūra: liudijimai, atvertys, egzistencinė autentiška. Galima suprasti V. Juknaitės atodūsi, palydinti šią knygą: „esu išvaduota nuo rašymo rutinos, nes viską parašiau, ką norėjau parašyti.“

Šiais laikais, kai literatūra daugeliu atvejų nebėra egzistencinis liudijimas, veikia vartojimo srities, hedonistinės kultūros objektas ar paviršutiniškos informacijos šaltinis, o pats rašymas yra paslaugos teikimas, iš kurio rašytojas kaip rinkos dalyvis visiškai netrokšta išsivaduoti, toks posakis sukelia nuostabą. Juk iš vaikų, su kuriais V. Juknaitė kalbasi, gyvenimo liudijimų būtų galima „pagaminti“ gerą dešimtį aktualios tematikos knygų vaikams ir paaugliams, kaip tai daro, pavyzdžiui, vokiečių rašytoja J. Frey, anglė A. Cassidy, amerikietė J. Picoult (rašo apie netekusius regėjimo, įkalintus, dingusius be žinios, nusikaltusius vaikus, nėsčius paaugles, patyčius mokykloje ir pan.). Tokios knygos reikalingos kaip atsvara eskapizmo madai, tačiau... Ar kas gali autentiškiau ir įtaigiau paliudyti vaiko gyvenimą nei pats vaikas?.. Juk suaugusieji rašydami kuria savo pasaulį, transformuodami tą, kurį turėtų liudyti. Ir visų pirma transformacija vyksta kalbos atžvilgiu. V. Juknaitės knyga žavi suaugusiųjų nesugadinta, pirmine sakinių struktūra, sintakse. Pauzėmis, pakartojimais, kurie pasakojančiam labai reikšmingi. Veiksny, tarinys, aplinkybės kartais galbūt ir ne taip sudėstyti, kaip reikalautų oficialios kalbos taisyklės, tačiau vaiko liudijimui vargu ar reikia to oficialumo. Žodis „kažkas“ vaikų kalboje atlieka ne nuobodžią pasikartojimo ar

neįvardijimo funkciją, o įgyja egzistencinio objekto (personalijos) statusą („Jei mes į šią žemę atėjome, tai mes čia kažkam reikalingi“). Bendratys, kuriomis kalba sutrikusio intelekto vaikas, šiaip jau turėtų būti verčiamos esamojo ar būtojo laiko formomis ir nuosakomis, bet juk tai stulbinanti egzistencinė atvertis: jausti laiką kaip nedalomą substanciją.

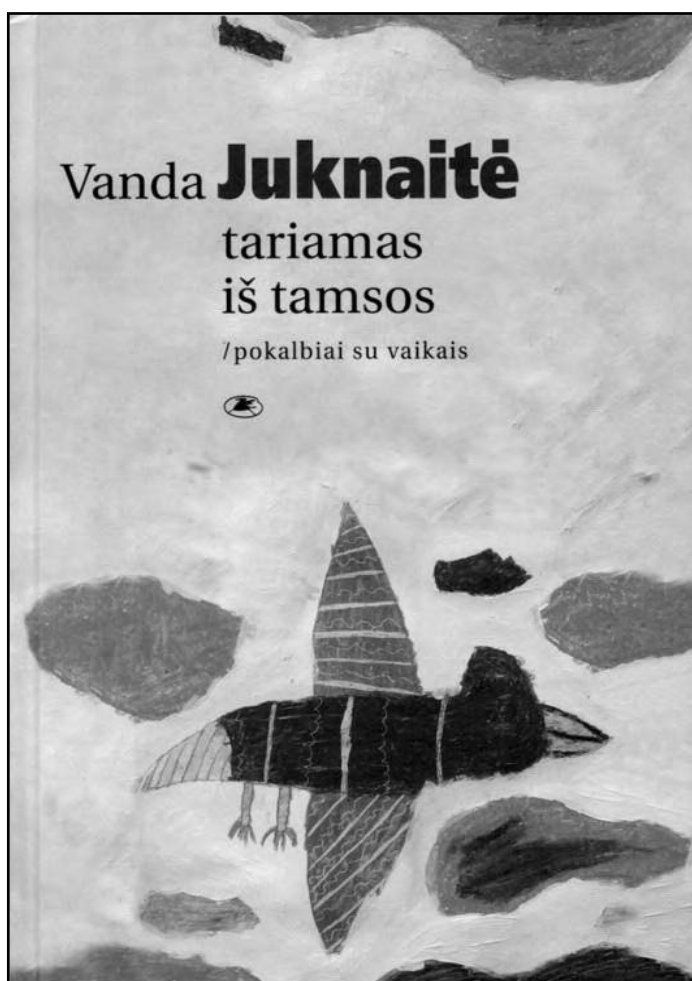
Antra vertus, ši knyga unikali tuo, kad priverčia krūptelti skaitytoją, pripratusį prie patogių „gyvenimo būdo“ šablonų ir plačiai reklamuojamų gerumo akcijų, per kurias, pavyzdžiui, perkami kochleariniai implantai negirdintiems vaikams – mat kurčias ar aklas vaikas mūsų visuomenei atrodo paženklintas kaip nelaimingas, kaip atstumtasis. Bet ar suvokiama, kuo savitas tokio vaiko pasaulis – gal jis mato ir girdi tai, ko nesugebame mes, sveikieji?.. Štai kurčios mergaitės žodžiai: „Man tai yra natūralus pasaulis, mano kalba, aš galiu ja ir suprast, ir išsireikšt (...) Man tas implantas būtų kaip svetimybė, prievarta. Aš nežinau, kas tai yra girdėti“. Atkreipkite dėmesį į žodžius – „mano kalba“. Jie žymi išskirtinumą. Išdidumą. Nepriklausomybę. Ir galbūt *normalių* žmonių geranoriškumas tėra nesupratingumas ir bandymas suniveluoti tuos, kurių kalbos jie nesupranta, o išmokti nesistengia. „Aš tai negaliu praregėt, o jie užsimerkti gali“, – sako akla mergaitė, ir šie žodžiai – ne jos fizinės, o veikiau mūsų, vadinamųjų sveikųjų, dvasinės negalės ženklas. „Man gyvenime viskas yra brangu. Ir skausmas. Ir labai didelis skausmas man yra brangus. Man brangus net mažas akmenukas“, – ar šiuos aklos mergaitės žodžius galėtų pakartoti daugelis išlepintų turtingų žmonių vaikų?.. Jeigu ne, gal juos reikėtų laikyti nelaimingais?..

Dar labai svarbus dalykas šiuose liudijimuose

Vanda Juknaitė.

Gitanos Simonavičiūtės nuotr.

– tas, kad bene visi vaikai intuityviai gina *pilną*, tradicinę šeimą, sugriaudami suaugusiųjų pasiteisinimus (paremtus, beje, tyrimais bei apklausomis), kad šeimai užtenka ir vieno iš tėvų. Vaikas gali pagyventi kurį laiką pas mamą, kurį laiką – pas tėvą. Būti savotišku migrantu nuo mažų dienų. Tėvo autoriteto ar mamos meilės pritrūkusiems vaikams dažnai atsiveria kelias į nusikaltimą – kaip į savotišką kerštą visuomenei ar bandymą kompensuoti visavertės šeimos stygių. O patyrusiems smurtą iš artimiausių asmenų apsisverčia ne tik gyvenimas, bet ir vertybių sistema (vaikui gaila „sutraumuoto“ šuns kaip „mažojų“ brolio, nes juos abu motina negailestingai mušė: „Mes kaip futbolo kamuoliai. Užmušiu aš tą močią!“).

Vaikai nebijo kalbėti nei apie meilę, nei apie mirtį – mes, suaugusieji, vienos paniškai bijome, o kitą pažeminome tiek, kad ji nebeįsivaizduojama kaip dvasinis jausmas. Sunkiai sergantis berniukas mano, kad meilė – „tai visi jausmai. Tu esi jau susirišęs“. Taigi šis jausmas – ryšys, o ne fiziologinis dirgiklis. Ir pinigai kalbintiems vaikams nėra pagrindinis gyvenimo tikslas: „Negali pinigais paimti... kitų žmonių“. Kitaip tariant, negali nusipirkti nei kito žmogaus talento, nei proto, nei stiprybės, nei gebėjimo džiaugtis mažu akmenuku, nes tai neįkainojami dalykai. Vaikas V. Juknaitės knygoje visados iškyla daugiau kaip ateities, o ne praeities žmogus, taigi ir visuomenei reikėtų stengtis išauginti ne ideologinį ar vartotojišką mankurą, o asmenybę. Manychiau, kad toks literatūros lauko ribų išplėtimas liudija ne tik V. Juknaitės meistriskumą, tačiau ir literatūros kaip meno srities išliekamąją vertę ir prasmę. Nes rašytojas turi ne tik kurti savo pasaulį, bet ir pasirašyti po juo savo gyvenimu. Tokia yra Vanda Juknaitė. □

Dvi Kazio Bradūno lygiagretės

VYTAUTAS VOLERTAS

Ziemos šalčių ir sniegų metu poetas Kazys Bradūnas peržengė paskutinį savo slenkstį. Ne Suvalkijoje suniekintos tėviškės slenkstį, kurį poezijoje ir kasdienos pokalbiuose jis pagarbiai minėdavo, bet gyvasties slenkstį, ribą tarp būties į būtį.

K. Bradūnas, kūrybą grindęs širdimi ir išmintimi, mirė 2009 m. vasario 9 d. savo namuose, Vilniuje. Tai jo iškilmingu poezijos žodžiu išpuoštame Karalių mieste, kurį jis, iš Suvalkijos platumų atklydęs vaikiną, nuoširdžiai pamėgo. Nors a. a. K. Bradūnas pažino nemažą pasaulio dalį, tačiau Vilnius jam liko gyvenimo šilumą skleidžias židinys. Eitas ir nueitas žemės kelias, ilgas ir vingus, grįžo į Karalių miestą.

Kiršų kaime, didokame Bradūnų ūky (Vilkaviškio aps.), 1917 m. vasario 11 d. gimęs Kazys, nesitikėjęs pasaulio maišaties, kurioje buvo lemta jam ir mūsų daugumai maišytis (karai, Lietuvos okupacijos, bėgtis iš namų, emigracija) savo pėdas žemės keliais ir takais, pritrūkus dviejų trumpų dienelių, dėstė 92 metus. O tuos kelius minti jis pradėjo savo gimtinės aplinkoje kaip ir visi ūkininkų vaikai. Tik viduriniai mokslai ir universitetai buvo skirti ne visiems kaimietukams. Bet K. Bradūnas baigė Vilkaviškio gimnaziją ir Kaune pradėjo studijas, jas tęsė ir baigė Vilniuje. Tai lituanistinės studijos, kurios – kaip tada buvo lemta daugumai Lietuvos lituanistų – kuriam laikui K. Bradūną nuvedė į Alytaus gimnaziją mokytojauti.

Politinė maišatis Europoje privertė visą Bradūnų šeimą palikti Lietuvą ir 1944 m. trauktis į Vokietiją, o 1949 m. naujai nežinia emigruoti į JAV. Čia prasidėjo labai įvairus (ypač poetui) gyvenimo tarpsnis: Baltimorėje kasti kapų duobes, paminklams skaldyti akmenis – koks artimas ryšys su mistine būtimi ir ateitimi... Vėliau priglaudė fabrikai fabrikėliai, o vėliausiai K. Bradūną prisišaukė jau nepertraukta kūryba, lietuvių kultūros rūpesčiai, leidinių bei žurnalų redagavimas. Tai buvo 1961 m., kai jis iškeitė Baltimorės miesto užsiėmimą įvairovę į Čikagą. Ten jau atsisėdo prie rašomojo stalo redaguoti „Draugo“ dienraščio šeštadieninį priedą, skirtą literatūrai ir kitoms kūrybinėms sritims. Čia dirbo ir rūpinosi, skelbė ir gynė savo nuomones, leido naujus savo poezijos rinkinius, triūsė iki pensijos ribos. O tada dar tvirtas, sveikas ir pakilios nuotakos 1995 m. su žmona grįžo į nepriklausomą Lietuvą. Ten sekė ir pats dalyvavo literatūrinėje veikloje. Už savo rūpesčius ir kūrybą pelnė daug įvertinimų išėivijoje ir Lietuvoje, išskirtinai čia paminint 1992 m. jam įteiktą Nacionalinę kultūros ir meno premiją. Be to, jis buvo apdovanotas DLK Gedimino IV laipsnio ordinu.

Kaip atsirado garbingas, a. a. K. Bradūnui deramas ir neabejotinai pelnytas poeto vardas?

Eilėraščius jis kūrė jau būdamas gimnazijoje. Moksleivių spaudoje, ypač „Ateityje“, jau apie 1935 m. buvo gerai žinomas. Šį talentą sėkmingai vystė universitete studijuodamas, spausdinosi žurnaluose ir Lietuvoje 1938–1939 m. buvo laikomas gabiu jaunu poetu. Man esant gimnazijos aštuntoje klasėje, kažkas Alytuje 1939 m. pavasarį ruošė literatūros vakarą, kviečiant kūrėjus iš Kauno. Tarp jų lauktas ir Kazys Bradūnas, nors jo pirmasis eilėraščių rinkinys („Vilniaus varpai“) pasirodė tik 1943 m. Mums, gimnazistams, iš tolo stebint svečius, štai kokį įspūdį paliko vos iš traukinio išlipusieji:

„Brolių Domeikų“ autorius Liudas Dovydenas – šiaip sau, tik jo skrybėlė baisiai sulamdyta; Gražina Tulauskaitė – prisimerkėlė; Kazys Bradūnas – nedidokas, krepšiniui netinka (tais metais Lietuvoje siautė krepšinio manija). Po literatūros vakaro K. Bradūnas liko iš visų didžiausias, nes jis buvo jauniausias. Taigi beveik „mūsų žmogus“.

Apie a. a. K. Bradūno kūrybinį palikimą ir jo kultūrinį darbą bus daug rimtų svarstymų. Juk jau 1937 m. jis redagavo „Ateitį“, buvo pirmas „Aidų“ redaktorius, subūrė „Literatūros lankus“, likdamas jų redakcinio kolektyvo nariu. Suredagavo antologiją „Žemė“, pelnęs sau ir antologijos dalyviams bei jų kūrybai „žemininkų“ vardą. „Literatūros lankai“ ir „Žemė“ sutelkė to meto jaunesnius, gabesnius ir savęs vertinti nevingiančius lietuvių išėivijos kultūrininkus į naują srovę, pabrėžiančią kūryboje savitumo ieškojimą, raginančią atsiskirti nusibodusių kelių. K. Bradūnas šio nusiėikimo laikėsi, jį pabrėžė ir gynė, nevengdamas vyresnius kūrėjus paerzinti, su jaunesniais pasiginčyti. O kur jo darbai jau Čikagoje gyvenant, įvairius kultūrinius įvykius planuojant ir organizuojant? Savo redaguojamąjį „Draugo“ priedą jis padarė beveik tobulu išėivijos kultūrinio gyvenimo atspindžiu. Kur jo rūpesčiai kultūrinių renginių sėkme, kur jo parašyti žodžiai kelioms kantatoms ir libreto operai „Dux Magnus“? Du dešimtmečius redaguodamas „Draugo“ priedą (1961–1982) K. Bradūnas tapo lietuvių išėivijos kūrybinės veiklos simboliu. Jei reikėdavo, jis nevengdavo ir krikščioniškas nuomones ginti.

Apie poetą K. Bradūną prabilis ir ilgai, plačiai kalbės literatūros specialistai. Jis yra paskelbęs apie dvidešimt savo poezijos rinkinių. Jo lyrikos žodžiai ataidi mūsų tautosaką, kartais yra net grakštesni, paprastesni ir jausmingesni už lietuvių ilgaus amžiaus kurtus, dėliotus ir sudėliotus žodžius. Mat K. Bradūnas gerai pažino pasaulinę poeziją, buvo išsimokslinęs literatas ir įsitikinęs savo tautos žmogus. Todėl jo, žemdirbio sūnaus, poezija kilo iš vagų, laukų, klėčių ir prieklėčių romantikos, iš paprasto žmogaus širdies, jo mistikos. K. Bradūno poezijoje beveik viskas yra gera ir

Kazys Bradūnas

Nebijok

Kaip ten susišauksim,
Kaip susiieškosim,
Kur girios be aido,
Keleliai be vingių,
Vandenys be krantų?...

– Nebijok, nebijok, –
Ramina širdis.
Ir susirasim,
Ir pasikalbėsime
Tėvelio soduos
Volungėle,
Kur girios be aido,
Keleliai be vingių,
Vandenys be krantų.

pašventinta. Ir žmogaus vargas šventas, net ir Dievas, regis, ant kryžiaus nekybojo, nes visą laiką praleido su žmogum, su juo ant suolo poilsiauvo, jį guodė ir laimino pirkioje ant stalo gulinčią duonelę. Todėl nebuvo laiko baudoms skirstyti, nes reikėjo skleisti globą ir paguodą.

Kazio Bradūno lyrika yra gairios širdies lyrika. Maironio, Brazdžionio, Bradūno kolonos rems ir laikys lietuvių poezijos katedrą.

Ne vienas talentingas poetas turi įgimtų ar noriai pasirinktų keistumų. Žiūrėk, gyvena kaip kuklus užsidarėlis, žmonių bijas; tai išdidus atsiskyrėlis, visus neigias, sau pasaulį prisiskyręs; gal apskretęs, netvarkingas, kad į save dėmesį atkreiptų; irzlus, išsiblaškęs, net narkomanas, kažkoks nevykėlis. Taip yra gal vaidinant, gal iš prigimties atsinešus, gal nekaltai pasirinkus.

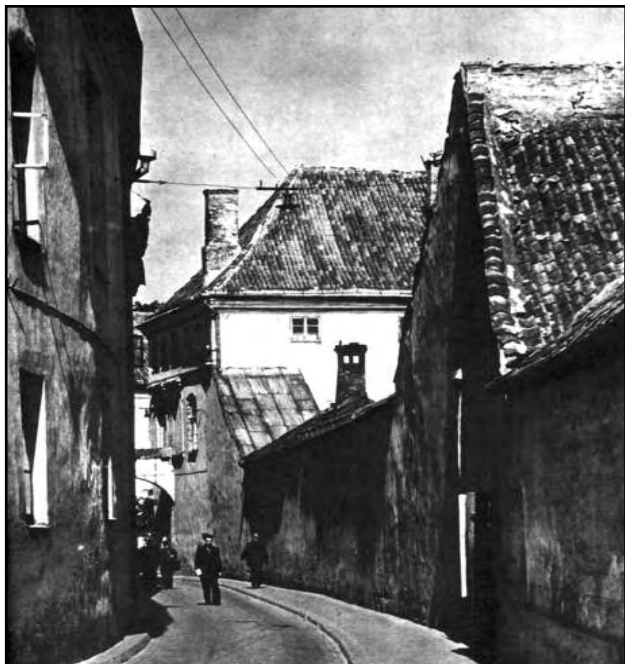
Tai K. Bradūnas gal nebuvo poetas... Toks paprastas, malonus, tvarkingas šeimos tėvas, darbštus, sukalbamas, kuklus, ne pagyrūnas. Tai gal jis nebuvo gausių ir vertingų poezijos rinkinių autorius, kultūrinės veiklos šulas? Tasai Baltimorės miesto vargingo pakraščio ir kuklaus namelio gyventojas, juodadarbis kažkokioje dirbtuvėlėje, visada dalyvavęs lietuvių susibūrimuose, o sekmadieniais – jų bažnyčioje...

Tokia yra šalia kūrybos antroji K. Bradūno didybė – tikrovės supratimas. Atsidūręs tarp savo tipo žmonių, inteligentų kūrėjų, nuo jų nesislėpė ir jiems nepataikavo, tik drąsiai reiškė nuomonę, už ją kovojo. O gyvenimo kasdienybėje jis buvo paprastutis kaimynas, bičiulis, pažįstamas, lygus tarp lygių.

Štai dvi a. a. K. Bradūno gyvenimo lygiagretės: iškilusis poetas ir paprastas savo visuomenės narys. Tuo pačiu metu, visu savo būties laikotarpiu. Bet šis talentingas ir pavyzdingas žmogus jau bendrauja tarp amžinosios visuomenės. □

Poezijos mylėtojų gėlėmis apdovanoti Kazimiera ir Kazys Bradūnai. Viduryje stovi poetas Marcelijus Martinaitis.

Pilies gatvė Vilniuje.

J. Vito gatvė Vilniuje.

Gavelio romano vertimą pasitinkant

DALIA CIDZIKAITĖ

Pirmąjį šių metų mėnesį pasirodė ilgai lauktas Ričardo Gavelio romano „Vilniaus pokeris“ vertimas į anglų kalbą (išleido „Open Letter“: The University of Rochester, 2009). Šio nelengvo darbo ėmėsi Amerikoje gyvenanti lietuvė Elizabeth Novickas.

R. Gavelio, vieno iš įdomiausių aštuntojo-devintojo dešimtmečio Lietuvos autorių, kūriniai yra kietas riešutėlis net ir lietuviui skaitytojui. Jo romanai iš skaitančiojo reikalauja žinių, nuovokos, mokėjimo skaityti tarp eilučių, sugebėjimo išvelgti metaforas, paklusti magiškojo realizmo taisyklėms ir priprasti prie kiekviename puslapyje paslėpto ar atviro sarkazmo. Todėl žinia apie vieno iš geriausių jo romanų vertimą yra ne tik sveikintina naujiena, bet ir didelis laimėjimas lietuviškos literatūros vertimų srityje. (Iki šiol anglų kalba JAV buvo išleistas tik vienas R. Gavelio apsakymas 1992 metų rinktinėje, kurią sudarė University of Illinois Lituanistikos katedros prof. Violeta Kelertienė, ir kelios „Vilniaus pokerio“ ištraukos, kurias išvertė Julija Šukys ir Laima Sruoginytė.)

Vertėja pastebi: „Nors R. Gavelio romano „Vilniaus pokeris“ skaitymas savaime yra pritenkiantis, kartais siaubą kelianti patirtis, man buvo vienas malonumas leisti į Gavelio rašymo gelmes, matyti, kaip atidžiai jis sudėliojo įvykius ar net sakinio dalis, kaip žodžiai ir frazės vėl iš naujo išnyra, bet jau kituose kontekstuose su skirtingomis reikšmėmis, ir talpina savyje tokį nepaprastą juodą humorą.“

Vien šios E. Novickas pastabos pakanka numatyti, kokio sunkaus, bet ir įdomaus iššūkio ėmėsi vertėja. Nors pažinodama Elizabeth asmeniškai, aš tokį iššūkį greičiau pavadinčiau nuotykiu, kurio dydį nusako ir Gavelio romano anglų kalba puslapių skaičius – 458!

R. Gavelio „Vilniaus pokerio“ vertimą išleido New York valstijoje esanti University of Rochester leidykla „Open Letter“. Ji kasmet išleidžia apie dvylika užsienio rašytojų kūrinių. Įprastas knygų skaičius – apie 3,000 egzempliorių, bet „Vilniaus pokerio“ išleido 4,500 egzempliorių.

Tai pirmasis po ilgos pertraukos lietuviško kūrinių vertimas ir išleidimas atskira knyga Amerikoje. Buvo metas, kai amerikiečiai nesidomėjo kitų tautų literatūra. E. Novickas duomenimis, 1960-aisiais ir 1970-aisiais veikė viena spaustuviė Connecticut valstijoje „Manyland“, kuri išspausdino nemažai lietuvių literatūros vertimų. Bet visa literatūra priklausė 1970-tiesiems. Berods 1984 metais buvo išleistas pirmasis iš dviejų Iccchoko Mero romano „Lygiosios trunksa akimirka“ (angl. „Stalemate“) vertimų, po keleto metų, apie 1988 m., – Kazio Borutos „Mediniai“. Be poros lietuvių literatūros rinkinių anglų kalba (sudarytų V.

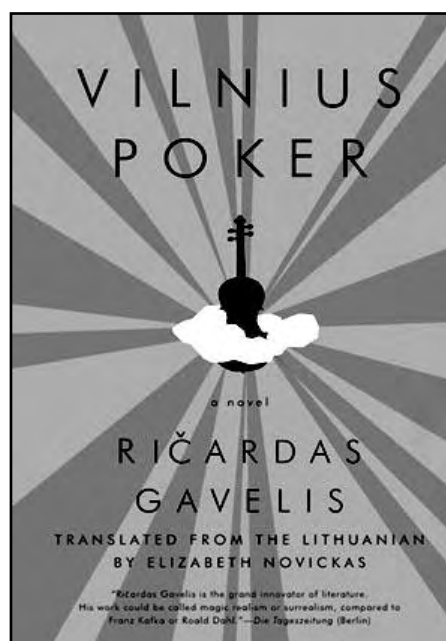
Kelertienės ir Laimos Sruoginytės), tai buvo viskas. Nuo tada prasidėjo ilga 20 metų užtrukusi pertrauka, pauzė, kai nieko lietuviško JAV nebuvo išleista. E. Novickas nuomone, šiuo metu Amerikoje galima pastebėti lyg ir savotišką svetimos literatūros renesansą.

Bet yra ir kita priežastis, kodėl lietuvių literatūra sunkiai skinasi kelią vertimų srityje. Anot E. Novickas, tai gana sunkiai vertėjui įkandami lietuvių autorių kūriniai, jų rašymo stilius. Šiuo metu ji yra pradėjusi versti septynis kitus lietuviškus kūrinius, tarp jų – Petrą Cvirką, Marių Katiliškį ir Jurgą Ivanauskaitę, tačiau prisipažįsta, kad nė vienas iš jų „nekimba“. Gavelį E. Novickas sekėsi versti. Ji net įtaria, jog jis gana nebloginai mokėjo anglų kalbą – versdama „Vilniaus pokerį“, aptiko ne vieną atvejį, kur anglų kalba yra padariusi įtaką lietuviškam Gavelio sakiniui.

Verčiant E. Novickas ypač svarbus sakiny, jo sandara bei logika. Jos nuomone, Gavelis rašydamas yra be galo tikslus. Interviu „Lietuvos ryto“ žurnalistei Ritai Stankevičiūtei vertėja sakė, jog „sunkiausia buvo versti trumpus sakinius. Norėjosi mintį taip pat trumpai ir tiksliai perteikti angliškai, bet tai buvo nelengva.“

Žinoma, renkantis vertimą daug kas priklausė ir nuo vertėjo asmeninio poreikio. Novickas gerai prisimena pirmą kartą, kai į rankas paėmė Gavelio „Vilniaus pokerį“. Ji tuo metu studijavo University of Illinois at Chicago PLB lituanistikos katedroje, magistrantūroje, ir lankė prof. V. Kelertienės paskaitas. Vertėja prisimena, kaip, paėmusi knygą į rankas, negalėjo jos paleisti, buvo ne tik apimta skaitymo džiaugsmo, bet ir siaubo. Dienraščiui „Lietuvos rytas“ Novickas teigė, jog Gavelio rašymo stilius yra toks intensyvus, kad visus „griebia už gerklės“. Kai ji skaitė, jautėsi „lyg dūstų“. Jos nuomone, šis Gavelio romanas yra vienas iš geriausių literatūros kūrinių, atspindinčių sovietinį gyvenimą.

Paprašyta leidėjų trumpai papasakoti, apie ką pasakojama romane, „Vilniaus pokerio“ vertėja prisipažino negalinti to padaryti. „Žinoma, – sutiko ji, – ši bei tą aš galiu nupasakoti: įvykdoma žmogžudystė, įterpiama meilės istorija, pasakojimą pasakoja keturi naratoriai, įvardytas daugiau mažiau konkretus laikas ir, žinoma, konkreti vieta. Bet kaip nupasakoti laiką, kuris eina ratu ir dviem atvejais net sustoja? Ir ką daryti su tomis detalėmis, kurios atpasakojamos vėl ir vėl iš naujo,

kad pabaigoje tu nežinai, kuria versija betikėti?”

Novickas sako, kad, kaip ir visos geros knygos, taip ir Gavelio „Vilniaus pokeris“ yra knyga apie gyvenimą. Keturi romano naratoriai – ne be trūkumų ir ydų, bet jie visų pirma yra žmonės, net ir paskutinis naratorius, kuris po reinkarnacijos tampa šunimi. „Jie priverčia mus gūžtis nuo jų šiurkštumo ir savęs apgaudinėjimo, juoktis iš jų istorijų, o pabaigoje, pamačius, kaip sukrito jų kortos, širdyje pajauti skaudulį“, – rašo vertėja.

Gavelio „Vilniaus pokerio“ leidimas anglų kalba – labai estetiškas. Romanas išleistas ant gražaus gelsvo popieriaus, parinktas gražus šriftas. Bet pir-

miausia, kas krenta į akis, tai gelsvai oranžinis viršelis, kuris ne vieną Gavelio kūrybos gerbėją privers pakelti, o gal net ir suraukti antakius.

Novickas sakė, jog iš pradžių ir ji į knygos viršelį žiūrėjo su nepasitikėjimu. Ji nesuprato, kodėl knygos dailininkas pasirinko tokią spalvą, kodėl viršelio centre – juodas gitaros, tarsi panardintos į debesį, siluetas. „Iš pradžių žiūrėjau, žiūrėjau, nesupratau, kodėl tokia spalva, kodėl gitara, bet vėliau pradėjo tas viršelis ‘ant manęs augti’, – pasakoja vertėja. – Kai knyga guli ant stalo, iš tolo ji atrodo lyg juoda skylė. Ir man labai patiko toks efektas.“ Po tokio atradimo Novickas pradėjo galvoti, kad jei šioje Gavelio knygoje yra tiek daug paslapčių ir mįslių, bus puiku, jei ir viršelis skaitytojui bus neįminta mįslė.

Paklausta, ar ji patenkinta galutiniu rezultatu, vertėja prisipažino, jog dar ilgą laiką nenorės knygos skaityti, nes jei tą padarys, ji įsitikinusi – pamatys daug dalykų, kuriuos norės taisyti. Gavelio vertimą ji skaitė mažiausiai 20 kartų. „Žinoma, – sakė ji, – galėjau dar metus laiko ties vertimu praleisti. Bet reikėjo atiduoti. Jau ir taip visiems įkyrėjau su savo klausimais ir prašymais padėti susidoroti su kokia nors man neaiškia vieta.“

„Vilniaus pokeris“ anglų kalba jau parduodamas ne tik JAV, bet ir Pietų Afrikoje, Japonijoje. Besinaudojantiems Amazon.com paslaugomis, ši svetainė siūlo pirkti ir šią knygą. „Vilniaus pokerį“ taip pat galima nusipirkti ir tiesiai iš knygos išleidyto „Open Letter“ leidyklos adresu: <http://catalog.openletterbooks.org>

Šiais metais turėtų pasirodyti dar vienas E. Novickas vertimas – K. Borutos „Baltaragio malūnas“. Jį žada išleisti Budapešte įsikūrusi leidykla „Central European University Press“, kuri leidžia Europos literatūros klasikos knygas. □

Lietuvių seminaro kambarys Amerikos universitete

STASYS GOŠTAUTAS

JAV yra du universitetai, kurie sukūrė seminaro kambarius emigrantams pagerbti. Tai Pittsburgo ir Wayne State universitetai. Visi žinome, kad Amerika – emigrantų šalis, kurioje rasime žmonių iš viso pasaulio. Europoje stipriau jaučiamas atskiros tautos vieningumas. O Amerikoje tautos vieningumas verda ir maišosi tautų katilė, kuriame mes visi norime būti ir panašūs, ir skirtingi.

Todėl tokio kambario, o tiksliau – seminarams tinkamos salės – kitur nėra ir nereikia. Neatsimenu matęs tokį kambarį Madride ar Paryžiuje. Neatsimenu, kad Kolumbijoje, kur mokėsi nemaža lietuvių grupė (ir didžiausio krašto universiteto rektorius buvo lietuvis), kam nors būtų topelėjusi mintis, kad galima turėti tokį lietuvišką kambarį, kaip Detroitė.

Gal reikėtų pradėti nuo paaikškinimo, kad Wayne State universitete nėra lietuviško kambario – yra seminaro kambarys, kur profesorius praveda seminarą gana laisvoje salės aplinkoje. Studentai atsineša savo paltus, kavos puodelius, nešiojamuosius kompiuterius ir jaučiasi gana laisvai, kaip ir pridera seminaro metu. To kambario funkcija – klasės, auditorijos vieta, profesorių ir studentų susitikimo kambarys. Ne veltui jo pavadinimas – „Seminaras Nr. 288“, o ne „kambarys“.

Pagal Rimą Muloką, Detroito Wayne State universiteto seminaro kambarys yra tikrai vienas iš keturių viešų vietų, kur lietuviška kultūra atsietta nuo bažnyčios. Kitos vietos: jau minėtas Pittsburgo universitetas, išpuodingas Dariaus ir Girėno paminklas Čikagoje ir vadinamasis Lietuvių Darželis Clevelande.

Armėnas Alexas Manoogianas pastatė didelį pastatą Wayne State universitete, pavadintą jo vardu ir skirtą „Ethnic Heritage Center“ ir „Speech and Communication Center“. Čia turėjo rasti prieglobstį visos modernios užsienio kalbos. Tokį pastatą, skirtą tik kalboms ir jų atstovaujams kultūroms, turi Harvardas ir dar keletas universitetų, bet neretai nustumia tas kalbas ir jų kultūras į kampaną.

Viskas prasidėjo nuo etninių festivalių. Jų sėkmė įkvėpė sukurti ką nors pastovaus, ir seminarų kambariai ir buvo viena iš pastoviųjų idėjų. 1971 m. universiteto administracijai ir užsienio kalbų katedros vadovybei atėjo į galvą mintis pajavairinti niūrų ir niekuo neišsiskiriantį universiteto kambarį (salę), suteikti jam ką nors spalvinga, kad būtų sukurta savita kalbos atmosfera. Taip atsirado pirmasis seminaro kambarys, sukurtas graikų. Po to savo kambarius kūrė arabai, armėnai, kinai, prancūzai, vokiečiai, vengrai, lietuviai, lenkai, rumunai, slovakai. Paskutinis – ukrainiečių seminaro kambarys – užbaigtas tik 2003 m. Šie kambariai iš karto suteikė salėms naujos šviesos. Aišku, kai kurios salės – geresnės, joms

daugiau pinigų išleista, kitos – kuklesnės, bet kiekviena turi savo charakterį ir savo spalvą.

Lietuvių seminaro kambarys buvo pradėtas Detroito mero žmonos, Katherine Gribbs, iniciatyva. Ji 1973 m., t.y. prieš penkerius metus iki projekto užbaigimo, pakvietė tris delegatus iš lietuvių bendruomenės į mero rezidenciją ir sutarė įkurti lietuvių kambarį. Taigi negalima teigti, kad kambario idėją lietuvių išsigalvojo ar leidimą jam kurti išsiprašė. Tame susirinkime įsteigtas komitetas, daug dirbęs ir vargęs kambario kūrimo procese: pirmininkas Jurgis Mikaila, vicepirmininkė Stefanija Kaunelienė, sekretorė (anglų k.) Viktorija Norvilaitė, sekretorius (lietuvių k.) Martynas Stonys, išdininkas Antanas Sukauskas, visuomeninių reikalų patikėtinis Vacys Urbonas, meno sekcijos vadovas Jurgis Baublys, informacijos vadovas Vytautas Kutkus. Jų iniciatyva buvo paskelbtas konkursas, jį laimėjo Rimas ir Jonas Mulokai, kurie atvėrė duris į Vilniaus universiteto lobyną ir pradėjo bendradarbiauti su Wayne State universitetu dar tarybiniais laikais. Universitetų bendradarbiavimo ryšių dėka architektams Mulokams buvo suteikta galimybė tais laikais aplankyti Lietuvą. Dabar komitetui atstovauja sūnūs, dukterys ir giminaičiai, kurių tėvai sukūrė kambarį. Jie ir toliau mano tęsti savo tėvų pradėtą darbą. Atnaujintą projektą reikėtų derinti su Pittsburgo universitetu.

Visų akys, be abejo, buvo nukreiptos į aštuoniolika tautiškų Pittsburgo universiteto kambarių, pradėtų kurti pagal 1925 metų pavyzdį. Lietuvių kambarys buvo užbaigtas 1940 m. Suprojektuotas dailininko Antano Gudaičio, patariant Pauliui Galaunei ir Ignui Jonynui. Kambaryje – didelė M. K. Čiurlionio „Karalių pasakos“ reprodukcija. Baldai, kėdės ir juostos suprojektuotos pagal lietuvišką tradiciją iš Čiurlionio galerijos kolekcijos. Kiek žinau, tas kambarys neseniai buvo atnaujintas.

Lietuvių seminaro kambarys Wayne State universitete buvo atidarytas Vasario 16 – tą dieną 1978 m. Per tą laiką daug kas paseno, išbluko, pasikeitė. Reikia daug ką atnaujinti, pagerinti, padaryti tą seminaro kambarį patrauklesnį. Ir tam nereikėtų išleisti didelių pinigų sumų, nes su nauja technika daug ką galima padaryti gana ekonomiškai. Reikia tik nutarti, ką ir kaip daryti. Rimas Mulokas, kuris su tėvu Jonu Muloku įrengė pirmąjį seminaro kambarį, sutiko atnaujinti savo kūrinių ir sukurti jame naują atmosferą ir naują reikšmę. Nežinau, ar kas pastebėjo, bet tas seminaro kambarys buvo papuoštas Vytauto Augustino nuotraukomis dar iš laisvos Lietuvos laikų. Šiandien, be abejo, galima panaudoti galybę naujų fotografijų, atliktų skaitmenine technika, jos daug geriau atrodys, negu senos, nespaltvotos, bet vis dėlto meniškos Augustino nuotraukos.

Atnaujinant seminaro kambarį, reikėtų apipavidalinti tris sienas kaip tris atskiras dalis: Lietuvos praeitį, dabartinę Lietuvą ir lietuvių pasiekimus emigracijoje.

Šeši šimtai Lietuvos istorijos metų gali lengvai tilpti ten, kur toji istorija dabar vaizduojama – ant centrinės sienos, tik vietoje 600 reikėtų užrašyti 1000. Kodėl gi ne? Atrodo, kad vis dėlto egzistavo toks kunigaikštis Netimeras, kuris apsikrikštijo su 300 karių 1009 metais. Ir šv. Bonifacas buvo nužudytas dėl to nelemto Lietuvos krikšto. Atrodo, kad lietuviai tikrai buvo aršūs pagonys ir geri kariai. Legendos – svarbi tautos istorijos dalis, ypač kai istoriniai įvykiai nefiksuojami dokumentais. Bet yra vienas kuklus rašto gabalėlis, kur lietuviai minimi kaip pagonių gentys. Ir tai galbūt įdomiau, negu Jogailos krikštas ir jo vedybos su karalaite Jadvyga.

Taip pat būtų gerai sumažinti pasaulio žemėlapių reprodukciją ir pataisyti informaciją apie Gullelmus Jannsonius. Po 1619 m. jis žinomas kaip W. J. Blaeu, kurio žemėlapis liudija, kaip pasaulis atrodė 1499 m., bet buvo išspausdintas daugiau nei šimtmečiu vėliau (circa 1630). Kaip visi žinome, 1613 m. Radvilos žemėlapis buvo išspausdintas to paties Blaeu šiek tiek vėliau (1630–1650). Siūlyčiau įdėti abu žemėlapius.

Mulokas siūlo padaryti visas nuotraukas „Virtual reality“, kad studentai galėtų netgi tiesiogiai kalbėtis su Lietuvos studentais. Naudoti visą XXI a. techniką dėl artimiausio ryšio.

J. Zikaro Laisvės statulą galima sumažinti, bet reikėtų palikti ją kaip mūsų „Statue of Liberty“ simbolį. O Kauno Karo muziejaus ir Čiurlionio galerijos kaimynystėje derėtų patalpinti naują medžiagą apie Sąjūdį, Atgimimą, V. Landsbergį, V. Adamkų ir apie 20 metų Lietuvos nepriklausomybės. Tai svarbiausias įvykis lietuviams XX a., jis vertas gero atminimo. Tai patrauks ir studentų dėmesį, nes dauguma jų galbūt girdėjo ar matė naujus kraštus, išsilaisvinusius iš sovietų jungo ir šiandien prisidedančius prie pasaulio kovos su terorizmu (misijos Irake ir Afganistane).

Ten, kur dabar yra spinta, galima būtų visą sieną skirti lietuviams, žinomiems Amerikos visuomenei. Galima pradėti nuo Hollywoodo – tikrai surastume nemažai žinomų lietuvių: Robert Zemeckis, Ruta Lee-Kilmonytė, Jack Šernas, Charles Bronson. Kodėl neįdėti ir Jono Meko, vieno iš žymiausių avangardinio filmo teoretikų.

Nebūtų sunku surinkti į krūvą daug sporto didžiūnų – boksininkų, krepšininkų ir t.t. Kiekvienoje srityje rastume ne vieną įžymų lietuvių: mokslė, mene (Jurgis Mačiūnas, Kęstutis Zapkus, Romas Viesulas), politikoje (Dick Durbin, Joe Shimkus, Saul Anuzis), versle. Toji siena galbūt labiau sudomintų amerikiečius, nes tai dalis jų istorijos. Bet manyčiau, kad ne tik juos – juk tame seminaro kambaryje susirenka studentai iš viso pasaulio, kodėl nesuteikti jiems progos ką nors prisiminti.

Detroitas vienas negali finansuoti tokio projekto, tam reikia mūsų visų jėgų, tad lauksime paramos ir pagalbos. Čekius rašyti: Pay to the Order of „Wayne State University“. Ant linijos „For“ rašykite: „Lithuanian Room, Algis Kaunelis / 33324 Oakland Ave. / Farmington, MI 48336. ☐

PRIKELTI ŽODŽIAI

„Draugo“ kultūrinio priedo palikimas

Bruno Markaitis

Kūrybos ir kūrėjo ženklai

Kūryba yra charakteringasis žmogiškosios buities elementas. Joje matome žmogaus dvasios ir gyvenamosios aplinkos veidą. Ji mums kalba apie praeities ir dabarties problemas, bandydama nusakyti žmogaus ir pasaulio santykius. Jos giliose aruoduose glūdi didysis žmogaus turtas, o jos dvasingume regime ateities vizijas ir neatskleistas širdies paslaptis. Po jos šydu slpiasi nuolat gyvos žmogaus pastangos stebuklingą grožį, gėrio ir tiesos pasaulį, kuriame nebėra formos netobulumo, minties lėkštumo ir idėjos nevaisingumo.

Kūryba yra mįslingasis žmogiškosios buities prasiveržimas, nes joje pastebime nuolat neramų, visados gyvą ir nieku būdu nesulaikomą veržlumą skelbti tiesą ir grožį, kartais labai neįprastai pergventą ir suprastą, bet pateikiamą atvirai ir drąsiai, nebojant nei kritikos, nei pajuokos, kartais nesiskaitant net su pačiu gyvybės turtu. Ir kuo didesnis kūrybingumo potencialas, kuo aukštesnė kūrybos kokybė, tuo, regis, galingesnis veržlumas ir narsesnė drąsa.

Kūryba yra įkvepiantysis žmogiškosios buities veiksnys, nes liudija žmogiškosios dvasios pranašumą, jos nesenkantį išradingumą ir – ypatingai – jos nemirtingumą. Mat, kūryboje matome nuostabiausias žmogaus dvasios apraiškas: duoti minčiai grožiu persunktą ir apčiuopiamą formą, sudvasinti medžiagą gyvybingu prasmingumu ir esamą – formą patobulinti originalumo išradingumu. Nenuostabu, kad kūrybos palikimas pažadina dvasios ugnį nauju liepsningumu, praturtina žinojimą ir apvaisina mintį įkvėpimu.

Todėl kūrybos akivaizdoje žmogus turėtų susimąstyti. Argi kurdamas žmogus netampa Aukščiausiuoju Kūrėjo atspindžiu ir Jo galios ribotu liudininku! Argi ne kūrybinė galia padaro skirtiną nuo nekūrėjo! Argi ne kūrybos universalioje šventovėje noriai tiesiasi rankos į Tą, iš kurio tveriančios širdies prasiveržė pirmagimės srovės ir šaltiniai!

Kūryba neįsivaizduojama be kūrėjo, nors neretai pasitaiko, kad tiesa ir grožis konkrečiose savo mįslingumo formose gundo mus pamiršti kūrėją ir apsiriboti jo kūryba. Pilnutinis objektyvumas neleidžia skirti kūrybos nuo kūrėjo, nes kūrybos prasmingumas ir idėjinis tikslingumas reikalauja, kad tiek stebėtojas, tiek vertintojas gerai pažintų kūrėjo dvasios pasaulį, kūrybinę pasaulėžiūrą, jo intencijas ir interpretacijos niuansus. Juk kūrėjas gyvena savitame pasaulyje, kuris kitiems sunkiai, jei iš viso, prieinamas. Vadinasi, šita prasme kritika turi labai reliatyvią vertę.

Tikrasis kūrėjas pasižymi nenuslopintu veržlumu, idėjinu išradingumu ir darbo kantrybe. Jo nerami dvasia – bėgantis vanduo, kurio nepaslėpsi, nenusausinsi, neužtvenski. Žiūrėk, jis jau prasigrauzia, prasiveržia, ištrykšta. Turbūt dėl to kūrėjo nenugašdina kliūtys ir ribotumai, kuriuos uždeda aplinkybės ir nedėkinga laikų atmosfera. Jis pergyvena depresijas, nusivylimus, nepasisekimus – ir nepalūžta. Jis išklauso maža kuo pagrįstus priekaištus, paviršutinišką ir, tokiu būdu, neteisingą kritiką, – neapkarsta. Jis keliauja tamsia bręstančios kūrybos naktimi ir nepamiršta saulės. Gyvena skausme ir kuria džiaugsmą. Vaizduoja kančią, bet dainuoja apie viltį. Jis dirba ir tada, kai daugelio nuleistos rankos rodo suglebimą ir nevaisingumą. Jis kuria net tada, kai visa aplinka gyvena stagnacijoje.

Tikrasis kūrėjas yra pastovus liudininkas, kad tautos ar bendruomenės organizmas pagrį-

de tebėra sveikas, kad juo teka viltingos ateities srovės. Kūrėjo tylios, bet darbščios ir nepailstančios pastangos perima tautos gyvenimą kažkokiu paslaptingu gyvybingumu, kalbėdamas apie prasmingumą dirbti, siekti ir kovoti.

Tikrasis kūrėjas yra paskatinimas ir įkvepiantis padaršinimas, nes jis pats, likdamas ištikimas savo prigimčiai ir savo misijai, kitiems rodo pavyzdį žvelgti į gyvenimą ir į žmogų platesniu

Kazys Bradūnas

Kultūros kongreso dienos

Lietuvių kultūros kongreso dienos – be galo reikšmingas ir prasmingas maironinių metų finalas. Džiugu, kad šiemetinį Kultūros kongresą žymime jau antruoju eilės numeriu. Reiškia, Kultūros kongreso idėja įgauna tęstinumo tradiciją ir kelia vilčių, jog ir ateityje mūsų visuomeniame ir kultūriniame gyvenime šitai taps neišbraukiama būtinybe.

Kultūros kongresai reikšmingi dar ir ta prasme, kad jie yra grynai išėivijos kultūrinių pastangų vaisius. Tiesa, kadaise nepriklausomoje Lietuvoje būdavo organizuojami įvairūs ir gausūs žmonių sulėkimai, besišaukią įvairiais kongresų vardais, deja, tautinės apimtios Kultūros kongreso nebuvo nė vieno. O jų mūsų tautai ir anose sąlygose, ir dabartinėse, galbūt labiausiai reikėjo ir reikia. Bet tik išėivijoje buvo suorganizuota tai, ko nepajėgėme ar nesupratome savo žemėje nei visuomeniniu mąstymu, nei valstybinėmis pastangomis. Dėl šito štai ir kyla klausimas, ar kartais mes savo išėiviskas pastangas nenuvertiname? Kultūros kongresas jau yra (o tikimės ateityje dar labiau bus) akivaizdus įrodymas, kad vis dėlto padaroma ir tai, ko nebuvo padaryta savoje valstybėje.

Šiemetinis antrasis Kultūros kongresas išsiskiria ne tik aštrokais nuomonių pasikeitimais jo paruošoje, bet ir mūsų kultūrinės veiklos ateitį labiau užtikrinančiais ir labiau konsoliduojančiais nuosprendžiais, padarytais tegu ir ne pačiame kongrese, ir ne jo iniciatyva, bet reikia tikėtis turėsiančiais lemiamos reikšmės kongresų paruošimui ateityje. Bendruomeniniu sutarimu nuo šiol Kultūros kongresus planuojant, akys bus kreipiamos į Kultūros Tarybą. O Kultūros Taryba, kaip nuolatinė institucija, galės jau metų metais rengtis būsimiems Kultūros kongresams. Reikia tikėtis, kad bus tuo būdu išvengta improvizacinio skubotumo ir bereikalingo jėgų ir nervų dilinimo kongreso paruošos kovose.

Kultūros Tarybai planuojant ateities Kultūros kongresus, manytume, reikia būtinai pasvarstyti jų padažninimo klausimą. Šaukti Kultūros kongresus, kaip ligi šiol, tik kas penkti metai, kada visas gyvenimas ir kultūros raida sukasi žaibišku tempu, būtų tik mūsų nerangumo akivaizdus pavyzdys. Jeigu jau įvairios mū-

žvilgsniu ir giliau siekiančiu supratimu. Jis dažnai atskleidžia mums dalykus ir jų savybes, kurių anksčiau nematėme, pro kuriuos nepastabūs praėjome. Ir nors kūrėjų didžioji dauguma senas tiešas mums skelbia, jų didybė glūdi kaip tik tame, kad jie sugeba mums pateikti naują bruožą, naują žvilgsnį, naują supratimą.

Todėl prie kūrybos tenka artintis su pagarba, šviežia akimi ir brandžia širdimi. Skonis, be abejonės, yra linkęs eiti savo laisvės keliu. Bet naudinga prisiminti, kad skonis nėra nei vienintelis, nei neklaidingas teisėjas. Jį turi lydėti išmincingas žvilgsnis ir brandi dvasia.

„Draugas“, 1959.11.07 (šeštadienis, lapkričio 7)
„Mokslas-Menas-Literatūra“

sų akademinio jaunimo organizacijos įstengia ir sugeba kasmet surengti savo studijų dienas, kodėl jų pavyzdžiu negalėtų ateityje pasekti ir Kultūros Taryba? Kasmetinės Lietuvių kultūros dienos būtų tikrai mūsų viso kultūrinio gyvenimo judintojos, visuomenės susidomėjimo, mūsų kūrėjų bei mokslininkų viešo reikšimosi ir jų darbo rezultatų parodymo prasme. Kaip tas kasmetines mūsų kultūros šventes pavadinti? Gal tiesiog – Lietuvių kultūros dienomis? O Kultūros kongreso vardas galėtų kartotis kas antri ar treči metai, kasmetinių kultūros dienų programą tada dar labiau išplečiant, pridudant jai daugiau manifestacinio pobūdžio, išėinant iš savo uždarumo ir į amerikietiškąją visuomenę. Jeigu šitokie užmojai Kultūros Tarybos būtų paversti būtina tradicija ir jeigu jau net šiame Kongrese būtų pažvelgta šia kryptimi, tikime, kad tai reikštų didelį laimėjimą vis kažkaip lig šiol labai pabirusios mūsų kultūros reikaluos.

Sveikinant šiomis dienomis tebevykstantį antrąjį Lietuvių kultūros kongresą, dar tenka pabrėžtinai džiaugtis pačia didžiausia Kongresui dovana – Pasaulio Lietuvių Bendruomenės ką tik įsteigta kasmetine 2,000 dolerių Kultūrine premija lituanistiniam mokslui, literatūrai, menui ir muzikai atžymėti. Taigi pagaliau turėsime premiją, pačią didžiausią ir moraline, ir pinigine prasme. Ir svarbiausia, kad ji bus ne vienkartinė, ne partizaniška, bet nuolatinė visos gyvosios laisvojo pasaulio lietuvių visuomenės premija savos kultūros puoselėtojams. Tebūna ji vertai įteikiama kiekvienais metais mūsų kultūrinėse dienos.

„Draugas“, 1962.11.24 (šeštadienis, lapkričio 24) „Kertinė paraštė“, M-M-L.

Redakcijos prierašas. Lyg sąšauką su kone prieš penkiasdešimt metų išsakytomis tuometinio „Draugo“ kultūrinio priedo redaktorius mintimis galime laikyti šiemet gegužės 9 d. Vilniaus kongresų rūmuose rengiamą ketvirtąjį Kultūros kongresą. Tokie Kongresai pradėti organizuoti jau po 1990 metų Kovo 11-tosios. Juose kultūrininkai iš visos Lietuvos, kad neformaliai aptaria visas jiems rūpimas problemas.

LIPKA TATARLAR

Lietuvos totorių karybos ir kultūros istorija

NIJOLĖ JANULAITIENĖ
BRONIUS PUZINAVIČIUS

Prisimindami Lietuvos Didžiąją kunigaikštystę, dažniausiai stebimės jos valdovų galybe, didžiais karo žygiais, teritorijos didybe nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Rečiau prisime name Didžiosios kunigaikštystės gyventojus, jų etninę sudėtį, tarpusavio santykius. Lietuva nuo LDK laikų garsėjo religine ir etnine tolerancija, mūsų šalyje rasdavo prieglobstį kitose šalyse persekiojamos bendruomenės. Tą galima pasakyti ir apie išeivius iš Aukso (Geltonosios) Ordos ir Krymo chanato – tiurkų bei mongolų kilmės totorius, kurie Lietuvoje gyvena daugiau kaip šešis šimtus metų ir iki mūsų laikų išsaugojo savo kultūrinius, religinius ir antropologinius bruožus. „Lietuvos totorius nuo asimiliacijos per visus amžius gelbėjo sveikas, natūralus bendruomeninis uždaramas bei islamo religija. Lietuvos totoriai savo gimtąją kalbą pamiršo labai seniai, tačiau savo dvasia ir nusiteikimu išliko tikrais totoriais“, – tvirtina totorių kilmės Lietuvos istorikė, habilituota mokslų daktarė Tamara Bairašauskaitė.

Siekdami geriau susipažinti su Lietuvos totorių bendruomenės istorija ir nūdienu, kultūros ir religijų istoriją studijuojantys kariūnai buvo susitikę su Lietuvos totorių bendruomenių sąjungos pirmininku dr. Adu Jakubausku, Vilniaus krašto totorių bendruomenės Nemėžio kaimo skyriaus pirmininku Tahiru Kuznecovu ir Alytaus apskrities bei Raižių kaimo totorių bendruomenės vadovu Ipolitu Makuvičiumi.

Remdamasis istorikų darbais, dr. A. Jakubauskas sakė, kad pirmieji Aukso Ordos (kitai – Dešti Kipčiako, t. y. Kipčiakų stepių, arba Kipčiakų chanato) gyventojai Lietuvoje apsigyveno Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laikais. Kazanės universiteto profesorius Jakovas Grišinas teigia, kad tai lėmė tuometinio Aukso Ordos valdovo chano Uzbeko politika. Jis savo valstybėje prievartiniu būdu įvedė musulmonų tikėjimą. Kai kurie mongolų kilmės Aukso Ordos gyventojai, išpažinę savo tradicinį tikėjimą – šamanizmą, – nenorėjo paklusti chanui Uzbekui ir prieglobsčio ieškojo Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje.

Lietuvos didieji kunigaikščiai Gediminas, Algirdas, Kęstutis palaikė glaudžius santykius su Aukso Orda. Lietuvoje neretai lankėsi Ordos pasiuntiniai, su jais buvo vedamos derybos politiniais klausimais. Antrasis Gedimino sūnus Narimantas buvo vedęs Aukso Ordos chano Uzbeko dukterį. Kovodami su Kryžiuočių ordinu bei Maskva ir Lenkija, Lietuvos didieji kunigaikščiai ne kartą buvo sudarę sąjungą su totoriais kipčiakais. Gali būti, kad kai kurie totorių būriai, palaikydami Lietuvos didžiuosius kunigaikščius ir tarnaudami jiems samdomais kariais, jau tada ne tik ilgesniam laikui apsidavė, bet ir apsigyvendavo Didžiosios kunigaikštystės žemėse. 1324 m. Pranciškonų ordino analuose rašoma: „Mūsų broliai, atvykę į lietuvių kraštus skelbti Kristaus mokslo, rado ten visą tautą skęstančią barbariškuose paklydimuose ir atsivadusią ugnies kultui, tarp jų ir skitus (t. y. Aukso Ordos totorius), atvykusius iš kažkio chano valdų, kurie meldžiasi azijietiška kalba“.

Kovose prieš Maskvą ir kryžiuočius sąjungos su totoriais politikos taip pat laikėsi didysis kunigaikštis Jogaila. Dėl to Lietuvoje apsigyvendavo vis nauji atvykėliai iš Kipčiako. Totorių emigracijos priežastis, be kitų, buvo ir garsusis 1380 m. mūšis prie Dono Kulikovo lauke, kuriame Mas-

kvos kunigaikštis Dmitrijus Ivanovičius, pramintas Donskojumi, nugalėjo Aukso Ordos valdovą, Krymo emyrą Mamajų. Tuomet Jogaila prigludė Mamajaus sūnų Mansurą Kijatą ir du jo sūnus, iš kurių vienas gavo plačias valdas Uždnieprėje, priėmė krikštą ir davė pradžią Jogailos laikais Lietuvoje pagarsėjusiai Glinskių giminei.

Tačiau daugiausia totorių gyvenviečių Lietuvoje įsteigė didysis kunigaikštis Vytautas. Totorių emigraciją į Lietuvą Vytauto Didžiojo laikais skatino politiniai maištai ir sukrėtimai Aukso Ordoje, kildavę dėl vidaus kivirčių ir karų. Kuriam nors pretendui paėmus valdžią, jo priešininkai su savo šalininkais būdavo priversti pasitraukti. Nemažai jų atvykdavo į Lietuvą, čia būdavo apdovanojami žemėmis, tapdavo Lietuvos valdovų sąjungininkais ir pasilikdavo visam laikui. Antai 1397 m., pralaimėjęs kovą dėl valdžios, į Lietuvą atvyko chanas Tochtamyšas su žmona, sūnumis, kitais artimaisiais bei saujele savo šalininkų ir pasiprašė Vytauto globos. Vytautas, naudodamasis proga įsikšti į Aukso Ordos vidaus reikalus, priėmė Tochtamyšą ir 1397 m., surinkęs savo kariuomenę, ru-

tybės veikėjas ir karvedys, bet ir kaip puikus organizatorius bei kūrėjas. Savo valstybėje jis statė bažnyčias ir vienuolynus, pasienyje – gynybines piliis. Vytauto darbai atspindi nenuilstamas jo pastangas sukurti stiprią valstybę ir patikimą jos sienų apsaugos sistemą. Tos sistemos dalimi turėjo būti ir totorių bei karaimų karių apgyvendinimas tiek valstybės pasienyje, tiek ir jos viduje, greta miestų ir pilių nuolatinei karo tarnybai atlikti. Savo noru į Lietuvą atvykstančius totorių didikus – mirzas, bėjus ir ulanus – Vytautas apdovanojo žemėmis, leido jų valdose pasistatyti mečetes, traktavo juos taip pat kaip ir Lietuvos ar Rusijos bajorus. Už tai totoriai žemvaldžiai, panašiai kaip ir kiti kunigaikščiai tarnaujantys bajorai, turėjo atlikti karo tarnybą ir pristatyti nuo savo valdos tam tikrą skaičių žirgų. Pagrindinis į Lietuvą persikėlusiu kilmingųjų totorių ir jiems tarnavusių karių užsiėmimas ir buvo karo tarnyba. Lietuvos totoriai šimtmečiais išlaikė bebaimių ir sumanių karių įvaizdį.

Jie pasižymėjo puikiais koviniais sugebėjimais – greita orientacija, ryžtu, atkaklumu, drąsa, narsumu, ypatinga ištikimybė priešais. Buvo sakoma, kad totoriaus papirkti neįmanoma – galima tik nužudyti.

Atskirą socialinį sluoksnį sudarė miestuose, miesteliuose ir kaimuose apsigyvenę totoriai, nesinaudoję žemvaldžių teisėmis ir neturėję prievolės atlikti karo tarnybos. Tai buvo nepasiturintys žmonės, patekę į Lietuvą daugiausia kaip karo belaisviai. Jie dažniausiai vertėsi daržininkyste, prekiavo arkliais, išdirbinėjo kailius ir odas, dirbo vežėjais. Totorių gyvenamos vietovės (kaimai, miestų ar miestelių gatvės) buvo vadinamos „totorių užkampiais“.

Vytautas rūpinosi totoriais, mokėjo patraukti juos į savo pusę. Savo ruožtu totorių naujakuriai gerbė ir mylėjo Vytautą, laikė jį savo karaliumi, pagarbiai vadino lipkų (t. y., Lietuvos totorių) bėjumi (ponu, vadu), Davudu (Dovydu) arba Vatudu (Vytautu), nuoširdžiai apraudojo jo mir-

tį 1430 m. Atviras gailėstis ir pagarba Vytauto Didžiojo asmenybei matyti Lietuvos totorių prašyme, rašytame 1520 m. Žygimantui Senajam: „Neturime šviesiausio atminimo Vytauto! Jis nevertė mūsų užmiršti šviesiausio atminimo Pranašo Muhamedo, ir mes, kreipdami savo akis į šventąsias vietas (Meką ir Mediną), kartojame jo vardą kaip savo kalifų vardus. Prisiekiame savo kardais, kad mylime lietuvius. Kare jie paėmė mus į nelaisvę, bet įžengusiems į šias žemes pasakė, kad šis smėlis ir šie medžiai yra mūsų visų. Vytautas žinomas mūsų vaikams, o ir Krymo kipčiakai žino, kad Jūs krašte mes nesame svetimšaliai. Vytauto atminimas išliko gyvas iki mūsų dienų, kasmet švenčiama diena šiam karaliui atminti“.

Lietuvos ir Lenkijos valdovų ryšiai su totoriais, pastarųjų imigracija į Lietuvos didžiąją kunigaikštystę nesiliovė ir XV a. antrojoje pusėje bei XVI a. Ilgainiui čia susidarė savita išeivių iš Aukso Ordos ir Krymo chanato etninė ir religinė bendrija, kuri vadinama Lietuvos totoriais – Lipka tatarlar (Lipka – tarmiškas Lietuvos (Litva) vardas). Gyvendami Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, totoriai neįtūrė religinės priespaudos, laikėsi Lietuvos valstybei duotos priesaikos, palaikė gerus santykius su kitomis LDK tautomis ir konfesijomis. Per visą totorių bendruomenės gyvavimo laikotarpį LDK nebuvo reikšmingų incidentų su kitomis tautinėmis ir religinėmis bendruomenėmis.

Tęsinys kitame numeryje.

Kauno mečetė

sų kunigaikščių pajėgas bei Tochtamyšo karių likučius, išsiruošė į Aukso Ordos stepes ir iš ten į Lietuvą išsivedė daug gyventojų su šeimomis ir gyvulių bandomis. 1397 metai laikomi oficialia totorių apsigyvenimo Lietuvoje data. 2007 m. Lietuvos totoriai minėjo šio įvykio 610 metines.

XV a. pradžioje, po keleto metų pertraukos, vėl pradėjo didėti emigrantų antplūdis į Lietuvą iš nuolat perversmais kunkuliuojančių kipčiakų. 1409 m. pas Vytautą atvyko Tochtamyšo sūnus su savo kariuomene. Jiems vadovavo vyriausiasis sūnus Dželaledinas. 1410 m. Dželaledinas parėmė Vytautą Žalgirio mūšyje. Be Dželaledino, Žalgirio mūšyje dalyvavo ir kitos totorių kolonistų vėliavos. Istorikai teigia, kad šiame mūšyje Vytauto ir Jogailos kariuomenių gretose kovėsi keli tūkstančiai totorių. Manoma, kad garsusis Vytauto atsiitraukimas, o paskui netikėtas sugrįžimas į mūšio lauką – totorių nuo seno naudotas klaidinantis manevras. Teigiama, kad viduramžiais Lietuvoje apsigyvenę totoriai mūsų karius išmokė naudoti ir kilpines. Sunkiais šarvais ginkluotą riterį iš balno ietimi ar kuoka būdavo sunku išmušti. O kilpinės pagalba totoriai lengvai riterį numesdavo žemėn.

Totorių imigracija į Lietuvą tęsėsi ir po Žalgirio mūšio. Tada išeiviai buvo daugiausia Krymo totoriai, nes ten nesiliovė jų diduomenės tarpusavio vaidai. Todėl Vytauto rūmuose nuolat būdavo svečių, pretenduojančių į chano kepurę, politinių emigrantų ir jų giminaičių.

Vytautas pasižymėjo ne tik kaip žymus vals-